

Boštjan M. Zupančič

Greh je, če človek zjutraj bere, namesto da bi pisal

6. oktober 2007

Petek

»Veste,« je rekel na svoj prleško zgovoren način, potem ko me je bil posadil v enega od globokih oblazinjenih stolov rjave barve v svoji sprejemnici na vogalu Resljeve in Komenskega ulice, »mene je rešilo to, da so bili preprečili, da bi postal predstojnik katedre za psihologijo na filozofski fakulteti.« »Res? Zakaj?« sem vprašal. »Ja, zaradi tega sem potem imel mir in sem lahko delal in naredil, kar sem naredil. Sicer ne bi bilo mogoče. Veste, v Sloveniji se človek absolutno ne sme eksponirati. Če se, potegne nase ves negativni transfer in je kot strelovod za vso statično elektriko, ki je je zrak poln.« Pod oknom je hrumel promet vseh smrdljivih in bučnih socialističnih fapov in tamov, ki so se valili proti tunelu, on pa je vajeno in mirno nadaljeval: »Kadar hočem pisati, si za nekaj tednov najamem sobo v hotelu v Opatiji.« Na misel mi pride vrsta broširanih knjižic, ki so pod njegovim imenom izšle v Celju pri Mohorjevi družbi. To je bil Anton Trstenjak. Na misel mi pride drug duhovnik, moj bivši dekan, jezuit Dan Degnan, za katerega sem pred dnevi prebral, da je bil umrl. »Če si pri Ircih, se nikoli ne usedi na začelje pri mizi. Vate bodo sprojicirali očeta in ne boš nič opravil.« Potem mi pride na misel še urednik Štefan Kališnik, ki me je pri *Naših razgledih* enkrat dobrodušno okaral, češ da moram ločevati med tem, kar je osebno, in tem, kar je zasebno. Jože Lokar od teh istih *Razgledov*, za katerimi še vedno žalujem, mi je nekoč navrgel, da asociiram lateralno in da naj si ne delam utvar. »Razlika je prevelika,« je dejal. In na koncu, moja prijateljica Lili, tu v Strasbourgu, ki pravi: »Ni me strah zate. Si dovolj refleksiven.« Kaj pa je pisanje dnevnika drugega kot refleksija? Že, samo da so moje refleksije lateralne in se preklaplajo na način, da je težko držati rdečo nit. Poleg tega je pri šestdesetih človek sestavljen iz desetih kateks, ki jih je težko drugim predstaviti kot nekakšno koherentno istovetnost. Če jih je količkaj sestavil, potem je morda po sartrovsko »izboljšal svoj življenjepis«.

Sobota

Po nekem naključju, teh pa je zadnje leto dni ogromno ali pa sem tudi jaz postal vraževeren, sem prišel v pisarno točno eno minuto pred Johnom, ki je tajnik delovne skupine za tako imenovane pilotne sodbe. Zmenjena sva bila ob desetih, jaz pa sem doma pozabil pogledati na robidnico (»blackberry«). John je po hodniku prišel dvajset sekund pred deseto, jaz pa sem tam stal in prikrival svoje presenečenje. Tam sem torej stal nekoliko nepripravljen na sestanek in Johna povabil, da sede. »I am listening,« sem dejal in mu pustil, da je serviral prvo žogico. K sreči sem si prej v okrepčevalnici »pribavil« en dvojni espresso, pa sem si adrenalin dvignil, medtem ko je on govoril. Prva seja delovne skupine je bila tik pred sodnimi počitnicami: pet sodnikov in kakih deset strokovnih sodelavcev. Takrat sem naredil kratek uvod in predočil, da sploh ne gre za to, da so to pilotne sodbe, ki naslavljajo sistemske probleme v eni od 46 držav. »Problem,« sem dejal, »je

v vprašanju, kako in koliko naše sodbe zavezujejo konvencijske države.« Potem je vsak prispeval svoje in na koncu je imel John kar nekaj tega, kar je lahko dal v zapisnik. Medtem ko je govoril, se mi je to spet sestavilo. V ozadju problema je nerazločljiva neskladnost med 19. členom konvencije, ki države splošno zavezuje, da udeležajo človekove pravice na eni strani, in na drugi strani zamejen jezik 41. člena. Sestanek je trajal uro in pol. Potem sem imel še dve zadevi »Rule 39« (začasne odredbe) in potem na bicikel ter domov na kosilo. Popoldne so prišli z zgodbo neke uboge ženske, ki ima IQ 40 in je živela z nekim moškim, ki ima IQ 40. In sta imela štiri otroke in so vsi podobno prizadeti, razen zadnjega, ki so ga po letu dni vzeli materi in dali k drugi družini v rejo. Ta je menda relativno normalen. To je bilo pred tremi leti, a ta reva zdaj sama, ker je noče predstavljati noben odvetnik, od ESČP zahteva začasno odredbo, češ naj ji vrnejo otroka. Ženska je na cesti, SDF (*sans domicile fixe*), kot temu pravijo Francozi. Zahtevo sem moral zavrniti. Ni bilo pravnih pogojev. To je bilo ob petih. Marco je bil na tenisu prijazen in nama je dal dobro igrišče, morda tudi zato, ker je hvaležen. Za veliko noč mu je Janja naredila torto, jaz pa sem dodal steklenico chiantija. Je razvezan s kakih deset let staro hčerko. Sem mu rekel, da žena zdaj dela pri nas v okrepčevalnici, pa se je žalostno nasmehnil in rekel: »Ne žena, ampak ex.« V Stari zavezi je rečeno, da je nehvaležnost hujša od tatvine. To je logično. Če človek nekaj ukrade nekemu, s komer ni nikoli nič imel, je to odvzem. Če pa je človek nehvaležen, tistega, ki mu je naredil nekaj dobrega, podlo izda. To je veliko huje. Marco nima tega problema. On je čisto enostavno človek.

Ponedeljek

V soboto zjutraj je prišel maestro Belenesi in s seboj prinesel eno svojih starih violončel. David (13) je doslej igral na instrument, ki ga je bil naredil goslar mojster Vilim Demšar. Za moj posluš odličen instrument in tudi Davidov profesor na konservatoriju ga je imel raje kot moje staro belgijsko čelo, za katero je še Lucijan Marija Škerjanc rekel, potem ko sem enkrat z njim nastopil v Hubadovi dvorani na Vegovi ulici: »Ja, saj kar lepo brni.« Dobro se ga spomnim, Lucijana, kako je stal na dnu dvorane, ko sem igral njegovo *Arietto*. Ampak ta Belenesijev stari stroj dobesedno bobni, tako resonanco ima. David je rekel, da lepo zvončklja – seveda, zvok se drugače projicira na poslušalca, ki je odmaknjen, kot na čelista, ki zvok dobiva tako rekoč od spodaj. Medtem ko sta maestro in David igrala, sva šla z Nandejem (11) v mesto zanj kupit čevlje: ustaljen družinski ritual. Potem se je Nande odpeljal domov, sam pa sem s cigaro in kavo počakal Davida na prostem v kavarni pred katedralo. Prekrasno jesensko dopoldne, pravi rentré. Davidu sem potem razlagal, kako je meni moj oče vsako jesen, preden sem šel spet v šolo, kupil čevlje. Potem sva se pogovarjala o tem, kaj zdaj bere – serijo egiptoloških romanov Christiana Jacqa pa Tolkiena v slovenskem jeziku. Oba z Nandejem sta nadarjena otroka, preskočila sta en razred in sta v posebnem razredu. To za starše ni ravno šala, ker med drugim nikoli ne veš, ali imaš pred sabo enajst ali trinajst let starega otroka ali pa nekoga, ki ima mentalno starost devetnajst let. Pred dvema letoma je igral Goltermannov koncert v D-duru (z orkestrsko spremljavo na cedeju). Zdaj igra Bachovo III. suito za violončelo pa Du Porta. Fant razume glasbeno poved – razume, kaj je na primer Du Port hotel povedati. Za to se pa že zahteva čustvena zrelost, ki je običajni trinajstletnik nima. To ni samo IQ. Ob pol sedmih sem fanta peljal k maši v katedralo.

Izhodiščni evangelij je bil Luka 14, 1a.7–14, ki pravi nekako takole: »Če pripravljaš fešto, povabi reveže, brezdomce, slepe in druge, ki ti ne bodo mogli povrniti. To se ti bo povrnilo ob vstajenju

mrtvih.« Davidov komentar: »Ja, to ne more biti logično. Če reveže vabiš zato, ker pričakuješ povračilo [pa čeprav v onstranstvu], potem to ni dobro delo.« Moral sem mu nekako odgovoriti, pri tem pa mi je prišel na misel Evgenij Pašukanis, edini komunistični pravni teoretik, ki je bil kaj vreden. Trdil je, da je v meščanskih družbah vse utemeljeno na logiki menjave: ti meni, jaz tebi, *quid pro quo*. In seveda Kant, ki nekje pravi, da mora biti dobro delo samo sebi namen. Ampak vse je odvisno od razlage, od eksegeze teksta. Zadnji stavek citata, ki pravi, da ti bo dobro delo povrnjeno ob vstajenju, je po mojem navrženo. Poanta je v prvem delu: »Srečen boš, ker ti ne bodo mogli povrniti.« Tak stavek je treba videti s srcem, kot bi rekel Mali princ, in ne hladno eksegetično. Logika menjave torej ne deluje. To pa ne pomeni, da nehvaležnost ni hujša od tatvine. Je pa res, da tistega, ki ne misli na menjavo, izdajalska nehvaležnost ne boli. Profesor teologije, ki je imel potem pridigo, je nauk peljal drugam, v ponižnost. Fanta sta rekla, da je bila profesorjeva pridiga še kar. Jaz bi rekel, da je bil odličen: francosko rigorozen, pozitivist in skoraj poetičen.

Torek

Francosko rigorozen, pozitivist in skoraj poetičen? Tak je tudi Michel, vodilni francoski konstitucionalist, eden dveh, treh specialistov za ustavno pravo. Zdaj je šel v pokoj, v Bruslju pa je za njim ostala svobodna katedra za teorijo države. 15. septembra je rok, pa sem moral sestaviti program. Ko sem zjutraj prišel na sodišče, sem najbrž zgledal nataknen; Franceline sem rekel, naj me pustijo na miru, ker moram delati. Uspelo mi je sestaviti program, Nicole ga je že uredila in vstavila je vse hiperlinke – v glavnem moje članke in sodbe. Potem sem imel še uro miru, da sem prebral material za razpravo o izločitvi dveh ad hoc sodnikov, ki ju je predlagala ena od držav, druga pa ju spodbija. Mislim, da je stvar še kar jasna. Razprava s prisotnostjo obeh predlaganih ad hoc sodnikov bo v četrtek ob 9:30, o tem bom lahko tu poročal v petek. V temelju gre za nepristranskost, za zapleteno epistemološko vprašanje, ki ga po ljudsko opredelim kot odsotnost predsodka.

Resničen izziv za civilizacijsko in moralno krizo, v kateri smo zaradi pesticidov, je prebiti se na postedipalno raven dojemanja. Če drugega ne, terja že samo vzdrževanje civilizacije z njeno milijardo gibljivih delov več izvirnega izumljanja, ne manj. Lester Thurow na primer govori o gospodarstvu znanja, *the economy of knowledge*. Entropija pa progresivno hitro narašča, dviguje se raven anomalije, dezorganizacije, kaotičnosti. Edipalna civilizacija ne sfolga več. V knjigi, ki sem jo napisal pred dvema letoma in za katero še vedno iščem urednika, sem zapisal, da se je civilizacija zaciklala. Treba jo je, kot kak dlančnik, z iglico resetirati. Ta reset pa ne sme zradirati osnovnega programa, mora ga po hegeljansko asimilirati in preseči. Šamani so zdaj orodje zgodovine, zli duh časa. Zlo je pritlehno in banalno. V partizanski kirurgiji so muham včasih pustili, da so se zaredile v rani. Ličinke so požrle vse nekroze in potem jih je kirurg z rane enostavno pobrisal ter jo – takrat še ni bilo sulfonamidnega praška v rjavih papirnatih vrečkah, ki so kasneje prihajale iz Amerike – razkužil. Šamani, aptamilci, prededipalci, replikanti itd. so ličinke, ki žrejo civilizacijske nekroze. Niso pa znanilci dobrega, lepega in pravičnega. V *L'homme révolté* Camus sanja o Celoti. Celota je na tistem vogalu večnosti, kjer so dobro, lepo in pravično – Eno. O tem sem izdatno pisal v *Bitju in hrepenenju*. Ampak o tem morda jutri, zdaj moram v službo.

Sreda

Včeraj je bilo »po nevihti«, vremenska fronta je šla mimo in vsi so bili dobre volje. S predsednikom sva bila na pogovoru v njegovi razgledni pisarni, pa čeprav sva reševala neki delikaten personalni problem, oba zelo dobre volje. Potem sem do kosila podpisoval sodbe, t. i. »presidential communications«, in procesne odločbe, ki morajo vse čez mojo pisalno mizo. Teh je vsak dan kakih deset in zvečine se na tiste, ki zadeve pred mano pregledajo in podpišejo, lahko zanesem. Pregledati pa moram vendarle. Če bi bilo kaj narobe, pade odgovornost name. To so nekakšni stranski učinki pravnikovanja, to ni prava stvar. Prava juridična aktivnost je v formalni logiki, ta pa pride retorično do izraza na sejah, ko je sodelovanje med sodniki v tem, kdo bo dal prepričljivejšo diagnozo (*la qualification du cas*) – prognoza in terapija sta v pravu relativno lahek nadučinek diagnoze. No, to ni vedno res. Pravica in njeno pravno zdravilo (*right and remedy*) nista vedno zrcalni sliki, zlasti pri nas ne. Popoldne sem imel pripravljeno sejo za četrtek, ker imamo že zjutraj – prava seja je ob 14:30 – sejo zaradi onih dveh sodnikov. Predsednik mi je naložil, da moram po jutranji seji predsedovati okrogli mizi, na kateri bo predsednik ruskega vrhovnega sodišča Lebedev in nekaj sodnikov, ter potem kosilu. Od tam bom moral neposredno na našo sejo, ki ima na srečo le rutinske romunske zadeve.

Četrtek

Zbudil sem se z glavo, polno idej. To se mi zgodi skoraj vsako jutro; imam občutek, da se prezgodaj zbudim predvsem zato, ker gre kognitivni del mojega notranjega računalnika, sinapse v možganih se pričnejo preklapljati in prižigati, v samolasten zagon. Potem se mi na robu sanjskega sveta začno dogajati »ne-sanjske« sanje – nekakšno miselno žuborenje, ki me dobesedno vrže iz postelje. V tem stanju si potem naredim kavo in grem pisat. Ko sedem za računalnik, sem še vedno v tem β -stanju: sicer polno pri zavesti, ampak z odprtimi kanali do tistega, kar je predzavedno (*preconscient*). Večina ljudi zamudi ta zlati čas in so na primer presenečeni, če jim potem pod tušem pride kakšen vpogled vase ali v kaj drugega (*insight*), ideja itd. Res je greh zoper svetega duha, če človek zjutraj bere, namesto da bi pisal.

To je bilo ob pol šestih. Ko sem prižgal računalnik, ki sem ga včeraj izjemoma ugasnil, se je zaciklal, da sem ga moral petkrat ponovno zagnati, ker nisem vedel, v čem je problem. »Adijo β -stanje!« sem preklinjal. V safe-modu sem zagnal JV16, krasen program, ki je naenkrat pokazal mali milijon problemov v registru. Od kod? Potem sem zagnal še AVG-protivirusni program in se je hitro pokazalo, da je od nekod prišel virus. Aktiviral se je najbrž, ko sem ponovno prižgal računalnik. Morda je to zlob virus, ki se je začel širiti konec avgusta. Na koncu je pomagalo, da sem šel na »trend housecall«, samo prej je treba v sistemu odklopiti restore funkcijo. Drugače mu ne pride do živega.

Petek

Včerajsnji dan, da malo takih. Seja z zaslišanjem dveh »osporavanih« ad hoc sodnikov je bila ob pol desetih. Od tam sem šel na skupno sejo našega, to pa ni predmet molčečnosti in lahko več

povem. Predsednik ruskega vrhovnega sodišča in jaz sva odvila uvodni dialog, v katerem je g. Lebedev sprožil vprašanje razlikovanja med dejstvi in pravom. Vrhovna sodišča praviloma vise na tem preseženem razlikovanju, prav tako naša ustava in delitev pristojnosti po kartezijanski liniji abstraktno-konkretno. Lebedevu ni bilo po godu, da se mi, to je ESČP, »vtikamo v dejstva«, kakršna na primer ugotovi že prvostopno sodišče. Nisem vedel, kako naj mu na hitro razložim, pa sem omenil dejstvo, da bi bil Dostojevskega *Zločin in kazen* dolg samo en stavek: »Razkolnikov je naklepno umoril lastnico zastavljalnice« – če bi bilo to le vprašanje pravne kvalifikacije dejstev, ki jih opisuje Dostojevski. Torej so pravna dejstva odvisna od normativnih očal? Že Hobbes je odlično razumel, da brez teh očal dejstev sploh ni. Očala pa so seveda odvisna od moči in od države: Hobbsov *Levitán*. Resnica? Sem hotel omeniti še Pirandella in njegovo *Resnico* – spomnim se odlične predstavitve te drame na odru ljubljanske Drame, ko sem bil še študent, resnica je na koncu z berglami prištorkljala na oder (je to režiral Mile Korun?), ampak so me že tako ali tako debelo gledali.

IQ je samo laptop. Najprej ga je treba zagnati

13. oktober 2007

Sobota

Janja se mora odločiti, kako bo nadaljevala magistrski študij bioin medicinske etike. Magisterij iz evropskega prava na prestižnem Institutu Roberta Schumanna, ki je del strasbourške pravne fakultete, je naredila mimogrede. Se pa dobro spomnim, kako sem jo dobil dobesedno sredi ceste, ko je po ustnem izpitu pred petimi izpraševalci jokala. Potem je prišel še eden od profesorjev, s katerim sem se poznal, ker sem enkrat ali dvakrat pri njih predaval, in sva jo skupaj tolašila. Diplomo je dala v predal in jo pri selitvi menda nekam založila. Ta novi magisterij iz etike je zanimiv, ker sodelujejo filozofi in jim dajejo veliko ne-pravniškega branja. Včeraj zvečer sem jo kot že tolikokrat dobil, kako kleči pri kavču v svojem »budoarju« in si pri preslabi luči uničuje oči. Kajpak šele, ko Kristina odide in ko gredo vsi fantje spat. Mandel (2) je bil včeraj zvečer ves živahen in sem mu moral zapeti *Kdo pa so ti mladi fantje?*, pesem je napisal Janjin stric France Kosmač, pa *Veter potepuh*, pa *Mrzel veter tebe žene*, pa *Na oknu glej obrazek bled*, pa Schubertovo *Ave Marijo*—pri *Sveti noči* pa sem okleval, ker je do božiča še daleč. Najraje pa ima, se mi zdi, *Konjuh planino, vjetar šumi, bruji*. Ta melodija je pravi eros-tanatos, njena otožnost je živ dokaz za Lacanovo *Željo (désir)*, ki se je a priori ne da zadovoljiti. Brez »civilizacijske nevroze« ni ne subjektivitete in ne civilizacije.

Post-edipalnosti je bliže vzhodnjaška kultura, ki so ji vsa ta hrepenenja precej tuja. Kdor bere Seitara Suzukija *Introduction to Zen Buddhism*, opazi šarmantno treznost. Namen zen budizma je satori, o katerem sem pisal v *Bitju in hrepenenju*, ampak danes si vsak to lahko ogleda na <http://sped2work.tripod.com/satori.html>. Satori protislovje med partikularnim in univerzalnim razveže v zavedanje Celote. To je, kot bi se disonanca razvezala v konsonanco. Bit se potem kot pri Parmenidu vizualno izriše kot bela elipsa (<http://philoctetes.free.fr/parmenides.htm>). Od takrat naprej je vse drugače. Isto, ampak pet centimetrov nad tlemi, kot pravi Suzuki. To spremlja popolnoma jasna in trezna zavest o tem, da je vse, kar je, sposojeno od Biti. V njej so Dobro, Lepo in Pravično (sam se spomnim samo teh treh) – vse Eno. Heideggerjeva uganka je v tem, da drevesa sicer so, in oblaki in gozdovi in jase v gozdovih itd. sicer so, da pa nihče ne ve, zakaj sploh kaj je, namesto da bi bil nič. Uganka je eksistencialistično zastavljena, to je res. Vprašanje pa ni, zakaj sploh kaj je. Vprašanje je, od kod vse to je. Ta »jêtnost« vsega, kar »jê«, ta samo-na-videz-od-vseh-najnižji-skupni-imenovalec, ker v resnici je prav obratno, izvira v Platonovi Ideji. Kdor tega ne razume, ne razume ne Platona in ne Diotiminega nagovora v *Simpoziju*. Kdor razume, da je »jêtnost« vsega, kar jê, sposojena od Biti, tudi ne razume, zakaj se o tem sploh ne splača govoriti. Da tole pišem, se moram prisiliti. Zakaj? Zato, ker je vsaka beseda, razen morda pesniške, ki govori s tišinami med besedami in vrsticami, v resnici izdvojena iz Celote in torej od spočetka zlagana, potvorjena, neresnična. To je sestavni in neodtujljivi del te zgodbe. Leta 1986, ko sem imel predavanje v Dragi, me je neka sestra vprašala: »Pa vi verjamete v osebne Boga?« Toda Bit je obenem najbolj osebna in najbolj ne-osebna stvar na svetu. Kako naj val (partikularno) jemlje

ocean (univerzalno), v katerega se je vrnil, kot nekaj osebnega? Stvar je v tem, da pozabiš svoje ime: si, ker si. In kot te ni več, šele si. Pa je kaj onstran tega, v kar smo kot ljudje dobesedno edipalno programirani? Zaciklani. Nekaj, kar ni htonično-zversko, pred-edipalno, subverzivno in uničujoče? Nekaj, kar je zmožno asimilirati kulturo in civilizacijo in jo po hegeljansko preseči? Nekaj, kar bi nam resetiralo našo pred-programirano in zato zoženo zavest? Odgovor je elegantno enostaven. Satori. Jacquesu Maritainu se je to pripetilo, le da leta 1929 sploh ni mogel vedeti, kako se temu reče. On je to imenoval Logos. Neprijetna podrobnost je samo v tem, da se epifanija, razsvetljenje, ali kakorkoli temu že rečejo v katoliški teologiji, tam zgodi le »po milosti božji«. Suzuki pa ne misli tako. On misli, da si je satori mogoče prislužiti. »Če bi se le dalo najti tisti gumb,« mi je nekoč dejal neki vodilni fizik, »na katerega bi bilo mogoče pritisniti, da bi se zavest razprla.«

Nedelja

Včeraj popoldne smo bili povabljeni h Ksavru. Ksaver je zdravnik in njegova žena je glavna medicinska sestra. Imata štiri otroke, dve deklici in dva dečka. Vse skupaj sta organizirala Janja in Ksaver, meni se v resnici ni ljubilo. Sedel sem tam na terasi in kadil cigaro, ampak Mandel (2) in starejša fanta (11 in 13) so uživali. Na velikem vrtu so pobirali orehe in jabolka, Claire nam jih je ob slovesu dala dve vreči. Problem je v tem, da se s Ksavrom ne da iti pravega pogovora. Zelo je bister, to se vidi, ampak kakor da ni vajen daljših miselnih enačb. Hitro je na primer ugotovil, da mi je Mandel specifično podoben – jaz pa za njihovega Paula, da je podoben Clairinemu bratrancu. Na frekvenci čistega opazovanja se hitro ujameva, ampak ko bi se bilo treba naprej pogovarjati o tem na primer, da otroci več genetskega materiala poberejo od mater kot od očetov, ga to ne zanima več. Preskoči na drugo temo, jaz pa se še za prvo nisem dobro ogrel. Preskočiva tako rekoč s tenisa na košarko in od tam na smučanje.

In sploh o tako imenovanih »prijateljih«. Kaj je »dober prijatelj«? Nekdo, ki ga spoznaš v sili? Koliko ljudem sem v sili že pomagal iz čisto enostavnega občutka, da je tako prav, pa zato še niso moji prijatelji, jaz pa tudi ne njihov. Koliko ljudi me je že izdalo, pa vsaj zame še niso moji sovražniki. In jaz ne njihov. Bolj ko greš na vzhod, se mi zdi, bolje razumejo, kaj je to prijateljstvo. V Pekingu je bil Wang pripravljen kolesariti petinštirideset minut v eno smer, da mi je v hotel prinesel nekaj domačega za pod zob. V kitajščino je prevedel mojo knjigo, ampak je seveda razumel, da jaz razumem, da mu bom to povrnil.

Ponedeljek

To je bilo včeraj. Medtem je od iskrivo-iskrenega prijatelja prišla pošta: »Če pa že moram, se bom spotaknil ob tisto mašo. Če si jo potreboval za briljantno izpeljavo o nehvaležnosti in tatvini, o. k. Sicer pa bo komentar verjetno takle: ste videli, BMZ naj bi bil levičar, pa kljub temu hodi k maši! Ne zameri, toliko tega smo že preglodali, da si dovolim ...« In moj odgovor, kot že tolikokrat: »Ja, glede maše. Janja mi je rekla isto, ampak sem freigeist in delujem metafizično, ne glede na okolje: v sinagogi, v mošiji, v cerkvi, v ašramu itd. Saj veš, da nisem [ceneno] 'pobožen' itd. – mika me (ampak zelo!!!) metafizična eksegeza. Vem pa, da sem se s tem dal nekaterim v zobe.«

Janja pa je v resnici pripomnila nekaj več: »Bodo rekli, da si versko blazen ...« Kaj je že rekel Trstenjak? Moj oče, ki je znal zelo dobro skrivati, koliko stvari mu je bilo jasnih, je imel navado pripomniti: »Če boš ti pozabil na Boga, bo tudi Bog pozabil nate!« Kateri Bog? Tisti, od katerega je vse na pòsodo ...?

Z njim so potovale velike množice. Obrnil se je in jim rekel: »Če kdo pride k meni in ne sovraži svojega očeta, matere, žene, otrok, bratov, sester in celo svojega življenja, ne more biti moj učenec. Kdor ne nosi svojega križa in ne hodi za menoj, ne more biti moj učenec. Kdo izmed vas, ki hoče zidati stolp, prej ne séde in ne preračuna stroškov, ali ima dovolj, da ga dokonča? Sicer se lahko zgodi, da postavi temelj, zidave pa ne more dokončati; in vsi, ki bi to videli, bi se mu začeli posmehovati in bi govorili: 'Ta človek je začel zidati, pa ni mogel dokončati.' Ali: kateri kralj, ki gre na vojsko proti drugemu kralju, ne bo prej sédel in se posvetoval, ali se more z deset tisoč možmi postaviti po robu njemu, ki prihaja nadenj z dvajset tisoči? Če se ne more, pošlje poslanstvo, ko je oni še daleč, in sprašuje, kakšni so pogoji za mir. Takó torej nobeden izmed vas, ki se ne odpove vsemu, kar ima, ne more biti moj učenec.« (Luka, 14, 25-33)

David (13) je bil malo presenečen, morda celo pretresen: »Sovražiti očeta, mater, otroke ...?!« – ko pa ima našega dveletnega Mandla tako rad. Z njim je odkril nov svet, v katerem hvalabogu ni več v središču. Potolažilo ga je, ko je profesor teologije še kar duhovito ta citat iz Luke spravil v sosledje s Pavlovim pismom Filemonu: »Zaradi tega, čeprav imam v Kristusu veliko svobodo, da ti zapovem, kaj se spodobi storiti, te vendar rajši v imenu ljubezni prosim – kakršen sem pač, Pavel, starec, zdajle tudi jetnik Kristusa Jezusa – za svojega otroka, ki sem ga rodil v verigah, za Onézima. Doslej ti ni bil koristen, zdaj pa je koristen tebi in meni. Pošiljam nazaj k tebi njega, svoje srce. Sicer bi ga bil rad zadržal pri sebi, da bi mi stregel namesto tebe, ko sem vkljenjen zaradi evangelija. Vendar nisem hotel storiti ničesar brez tvojega soglasja, da bi tvoje dobro delo ne bilo videti nekako prisiljeno, ampak prostovoljno. Morda je bil zato za kratek čas ločen od tebe, da bi ga spet pridobil za zmeraj, in sicer ne več kot sužnja, ampak več kot sužnja, kot brata, nadvse ljubega najprej meni, še koliko bolj pa tebi, tako v mesu kot v Gospodu. Če me imaš torej za družabnika, ga sprejmi kakor mene. Če pa ti je prizadel kakšno krivico ali ti je kaj dolžan, zapiši to na moj račun. To pišem jaz, Pavel, s svojo roko: poravnal bom sam. Da ti ne omenim, da mi dolguješ celo sam sebe. Da, brat, naj imam od tebe korist v Gospodu: nakloni počitek mojemu srcu v Kristusu! Pišem ti, ker zaupam v tvojo poslušnost, saj vem, da boš storil še več, kakor te prosim. Obenem pa mi tudi pripravi stanovanje, ker upam, da vam bom po vaših molitvah podarjen.«

Kako sem zapisal včeraj? »Zrel človek od prijateljstva ne bo pričakoval stvari, ki jih prijateljstvo ne more dati, ampak bo zato 'imel od tega' nekaj, česar sploh ne pričakuje.« Oné-zim je bil suženj, ki je pobegnil od Filemona, ta je bil njegov lastnik. Po rimskem pravu je imel za kaj takega lastnik pravico sužnja usmrtiti. Pavel pravi Filemonu: »Morda je bil zato za kratek čas ločen od tebe, da bi ga spet pridobil za zmeraj, in sicer ne več kot sužnja, ampak več kot sužnja, kot brata, nadvse ljubega najprej meni, še koliko bolj pa tebi, tako v mesu kot v Gospodu.« Kaj naj to pomeni? Profesor, dobro pripravljen (z napisanim tekstom!), je razlagal nekako takole. To, kar pravi Luka prosto po Jezusu, je, da se je treba znebiti zemeljskih vezi (do staršev, do žene, do otrok) – zato da bi te iste odnose obnovili na metafizični ravni. »Da ti ne omenim, da mi dolguješ celo sam sebe,« pravi Pavel dovolj strogo, skoraj surovo Filemonu. »Kdor se ne odpove vsemu, kar

poseduje, ne more biti moj učenec.« Lacan, ki so ga vzgajali jezuiti, je to razlagal kot imperativ: treba jih je absolvirati in se jih otresti. Namreč starih kateks in transferjev, ki nas onesposablajo za pristne zaveze.

Spomladi leta 1967 sem bil v kartuziji Pleterje. Tam sta bila tudi vsak po svoje tragična, samo da tega takrat nihče od nas treh še ni vedel, Svit Javoršek in Bard Jucundus. Onadva sta zvečine pila, jaz sem moral študirati za izpite. Iznašla sta precej bogokleten način, da sta se lahko prosto gibala po samostanu, ampak saj sta ju v glavnem zanimala bolj klet in njeno »zatakmašno« vino. V prostem času pa sem tudi jaz začel raziskovati samostan. Na vratih vsake celice in vsake hišice, v kakršnih so stanovali patri, je bil tiskan latinski citat iz Nove zaveze. Nekatera od teh vrat so vodila v hišice, ki jih ni bilo več. Mulec, sem ročno snel citat in ga potem leta in leta uokvirjenega vlekel s sabo po svetu: »Qui non renunciat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus.« Tudi v New Yorku je visel na steni. Gregor Strniša je v *Žabab* zapisal: »Kdor je ves od tega sveta, s tistim se rad hudič igra.« To je praktično, ampak isto, kot je rekel Jezus. Vprašanje je seveda šele prav postavljeno: »Kaj se pravi ne biti od tega sveta?« Ko sem takrat odhajal nazaj v posvetnost, sem ob prehodu na samostanskem vrtu dobrodušnemu opatu Drolcu rekel: »Kako vam bom to kdaj povrnil?« »Ko boš kdaj direktor, nam boš pa pomagal,« je odvrnil. Se mi zdi, da je iz onstranstva z obrestmi vred izterjal svoj dolg. Tudi Pavletu že nekaj let dopovedujem, da z zaobljubami ni šale.

Torek

Včeraj je bil spet precej naporen dan. Ob pol desetih je v kabinet prišel John, da sva pred sejo delovne skupine za pilotne sodbe pregledala dnevni red. On je od doma prišel spočit, jaz pa sem že imel za sabo *šibt* od pol petih zjutraj. Seja delovne skupine je trajala od desetih do dvanajstih. Dve uri osredotočenja, ko mora predsedujoči ves čas misliti, kako bo utišal trobilce in tolkalce ter pripeljal na površino poleg violin še harfistko in oboista. Ampak je delovalo. Eden od sodnikov, čigar pamet in izkušnje spoštujem, mi je potem rekel: »No ja, bilo je še kar intelektualno.« Bi rekel, da res – John je imel kakih sedem na gosto popisanih strani zapiskov. To mora zdaj povzeti v poročilo, ki bo podlaga za delo sodišča, t. i. »smernice« za občevarje s predstavniki držav (agenti). Treba je zorati ledino. Kako naj sodišče nasloví zadeve, za katerimi stoji sistemski in pogosto masovni problem določene države. Sredi seje mi je prišlo na pamet hipotetično vprašanje in sem rekel: »Predstavljajte si, da bi s pritiskom na gumb na računalniku lahko na dan v teh klonskih zadevah izdelali 1000 sodnih odločb. Bi v takem primeru še vedno imeli interes za pilotne sodbe, kakor o njih zdaj debatiramo?« Hitro je postalo jasno, da je zanimanje za pilotne sodbe nekaj čisto drugega kot zgolj reševanje vprašanja preobremenjenosti sodišča – čeprav je seveda res, da imamo ta trenutek kakih 100.000 pendentnih zadev. Eden od sodnikov, ki je bil prej član ustavnega sodišča svoje države, je takoj razumel, da bi vsako ustavno sodišče tisto, kar tukaj imenujemo problem, ki ga rešuje pilotna sodba, reševalo z abstraktno razveljavitvijo problematične zakonske določbe, češ da ni v skladu z ustavo. Z drugo besedo, problema sploh ne bi bilo, če bi Evropsko sodišče za človekove pravice imelo pooblastila, kakršna ima vsako ustavno sodišče, katerega odločbe so obvezne. Poanta je torej spet v obveznosti.

Ampak nič ni bolj praktičnega od dobre teorije. Samo treba je videti povezavo. Če bodo uvideli, da ne gre samo za razbremenitev, ampak da gre za globlji problem, potem bo učinek bolj pragmatičen. Vedeli bomo, do kod lahko sežemo s svojimi smernicami. Ne bomo pričakovali preveč, pa tudi vedeli bomo, kaj nam je storiti, da bi našli pravo strateško poenostavitev: kako 35.000 kitajskih znakov pretvoriti v 25 črk abecede, ki ravno tako in še bolje deluje.

Četrtek

Včeraj smo imeli javno obravnavo v zadevi Burden and Burden v. Združeno kraljestvo. Vsak si jo lahko ogleda na www.echr.coe.int. Dve samski sestri Burden živita, odkar sta odrasli skupaj, v isti hiši. Zdaj sta že zelo stari. Vesta, da bo ena od njiju kmalu umrla in da bo torej druga od njiju morala dedovati. Dedovanje med brati in sestrami je obremenjeno s 40-odstotnim davkom, medtem ko dedovanje po zakoncu ali istospolnem partnerju v civilnem partnerstvu ni obremenjeno z davkom na dedovanje. Problem je pravno izredno zanimiv, ampak kaj ko kaj več ne smem povedati. To, kar lahko omenim, je sijajen nastop odvetnika Združenega kraljestva Jonathana Crowa. Po dolgem času vendarle nekdo, ki dobesedno plava v Lacanovem »simbolnem redu«, se pravi nekdo, ki se ne dela, da je pravnik. On v resnici je pravnik. Kako je že rekel Sartre v tisti vogalni kavarni v Parizu, kamor sem po predavanjih s študenti na Institut de Sciences Politiques zahajal na kavo: »Veste, on v resnici ni natak. On se samo dela, da je natak.«

Petek

Seja, včeraj popoldne, je trajala tri ure. Cel kup francoskih zadev, nekaj romunskih in dve slovenski. Pri slednjih predsedovanje prevzame podpredsednik senata. Kot običajno je bila seja učinkovita, zadeve so se vrstile ena za drugo – tudi zato, ker je bil teren dobro pripravljen. Če je stvar brezhibno pripravljena, so pripombe minimalne, pri enostavnejših stvareh pa jih sploh ni. Moram reči, da gredo moji pravni razmisleki in zato pomisleki globlje, saj zato sem pa plačan. Dostikrat se zgodi, da jih ne sprožam; kot predsedujoči se moram zadržati, ker procesno vodstvo seje pomeni, da se oglasim zadnji in imam tako največkrat manj vpliva, kot bi ga imel, če bi bil eden od sodnikov. Chaim Perelman, eden vodilnih evropskih pravnih filozofov, méni, da je pravo retorična veda, da je pravnik učinkovit toliko, kolikor je prepričljiv: ne le kot odvetnik, ampak tudi kot tožilec, kot sodnik itd., ki mora s svojo logično in siceršnjo prepričljivostjo druge potegniti za seboj. Ta prepričljivost pa je odvisna od sto različnih dejavnikov. Nekoč sem vprašal izkušeno in zelo bistro pravnico, ki je že prej delala na sodišču, katere so po njenem bistvene lastnosti dobrega sodnika. »Zdrava pamet in domišljija« je ustrelila kot iz topa. To je zelo res, ampak ta »zdrava pamet« ni kakršnakoli zdrava pamet. Deluje tista, ki po schopenhauersko prereže skozi precipitate neumnosti in gre do bistva zadeve zato, ker je teorijo že absolvirala – in ne zato, ker je ne pozna. V pravu je zmožnost preskakovanja z abstraktnega na konkretno, se pravi nekakšna zdravopametna aplikativna logika najbolj pomembna. Dalo bi se reči tudi drugače. Pravna teorija je kot ogenj. Kot vsaka teorija je dober sluga, a zelo slab gospodar.

Je pa nekaj drugega, kar je veliko bolj bistveno. »Saj nimajo občutka za pravičnost!« je ob neki priliki vzkliknil Freud. Pod vsemi temi besedami, formalno logiko, prepričljivostjo itd. je (ali pa

ni) občutek za pravičnost. Konvencije, ustave, zakoni – besede. Pod tem pa je čisto na dnu (ali pa ni) občutek za pravičnost (*sense de la justice, sense of justice*). Hlapec Jernej in njegova bolečina – to je krivica. Ta krivica je sartrovsko občutje absurda: »Pekel, to so drugi.« Kaj je potrebno, da bi človek lahko to bolečino in ta absurd občutil, pa ne samo zase in pri sebi kot hlapec Jernej? Zakaj so nekateri tega občutja zmožni, drugi pa ne?

Sobota

Če je to o dobrem slugi in slabem gospodarju res, potem ne more biti res samo v pravu. Vsak – recimo temu »strokovnjak« – je to zato, ker je na svojem polju seznanjen s teorijo: biolog na primer z biokemijo, inženir s fiziko, fizik z matematiko, zdravnik z fiziologijo, psihoanalitik z Lacanom in Jungom, pravnik s pravno teorijo itd. Tu so potem še različne stopnje kognitivnega razvoja. Na najnižji stopnji »strokovnosti« oseba mehanično replicira recepte, ki se jih je, ne da bi poprej (kdajkoli!) vstopila v simbolni red, napiflala na fakulteti. Te vrste replikanstvo, gre za to, da piflar sploh ne misli z lastno glavo, je mehanično repliciranje miselnih vzorcev, oponašanje, kognitivna in etična odtujenost. To je posebne vrste »površnost« – beseda, ki ji je treba vrniti njen izvirni pomen.

Ne, res – v čem je poanta? Kaj pravim, ko pravim, da nekdo »misli s svojo glavo«, »uporablja možgane« itd.? Ima to zvezo z inteligenčnim kvocientom? Vem za ljudi z izredno visokim IQ-jem, ki svojega laptopa tako rekoč ne uporabljajo. Na konture zdravega in normalnega, je poudarjal Freud, sklepamo iz patološkega. To je bistvena ugotovitev. Če imamo pred seboj nekoga, ki ima IQ 150, pa »replicira« in misli klišejsko, oponašalno – v čem je potem problem? In tole. Zaradi vse hitreje rastoče entropije je objektivna potreba po izvirnem mišljenju postala makroekonomska potreba. Pa je to stvar kolektivnega IQ-ja neke kulture, na primer slovenske ali francoske? Ne, IQ je samo laptop. Najprej ga je treba zagnati. Kaj je vstop v Lacanov simbolni red? Tisto, kar sem zgoraj razlagal: mišljenje, to, da nas kaj res zanima, to, da imamo ideje, to, da dobesedno plavamo v bazenu pojmov, to, da smo zmožni vzdrževanega osredotočenja, tako kot Jonathan Crowe v Burden & Burden na webcastu? Kaj je vse to? »Moj oče je bil sijajen človek.« Podrite to sicer univerzalno, ampak rahlo in ranljivo istovetenje, pa ste podrli civilizacijo. Še to. Če bi se kdo želel oglasiti, moj naslov je bostjan.zupancic@echr.coe.int.

Boštjan M. Zupančič

»Imeti« je vse slabša kompenzacija za »biti«

20. oktober 2007

Nedelja

Včeraj zvečer smo imeli obisk iz Slovenije. Pogovor je nanesel na vedno bolj razrvane odnose med ljudmi, na izdajstva, na to, da se človek ne more več na nikogar zanesti itd. Gospod je potem zelo pronicljivo pripomnil, da je to, kar se zdaj dogaja, pa ne samo v Sloveniji, verjetno že za časom: faza, ki jo živimo, je že za nami. Za pripombo sem zaslutil deterministično pojmovanje zgodovine, prosto po Heglu, češ, stvari postanejo očitne takrat, ko je faza že prešla. To, da je faza že prešla, mi je toliko bolj očitno, ker se mi je zadnje mesece film zavrtil nazaj in sem v retrospektivi – prav glede odnosov – razumel stvari, ki bi jih pred več kot dvajsetimi leti prepovršno razlagal. Kako že pravi Kant: intuicija brez pojmovanja je slepa, pojmovanje brez intuicije pa prazno.

Zadnjič smo gledali film *Hannibal Rising*, ki je v francoski različici pravkar izšel na devedeju. Film je le senca prejšnjih epizod, ki so se vse začele z uspešnico *Ko jagenjčki obmolknejo* (*The Silence of the Lambs*). Etiologija psihopatskega stanja, kot so ga včasih imenovali – danes bi temu rekli sociopatija –, je prikazana kot travma iz otroštva. Ta travma je verjetno povzeta po avtobiografskem romanu Jerzyja Kosinskega *Obarvana ptica* (*The Painted Bird*). Jerzyja sem spoznal po tem, ko je imel predavanje na Harvardu enkrat leta 1976/77. Doživel je veliko tega, kar je v scenariju Hannibala Lecterja, in res je, da je kasneje v New Yorku napravil samomor. Zadnjikrat sem ga videl na razstavi jadrnic in motornih čolnov v Madison Square Gardnu. Bežno sva se pozdravila in kasneje sem prebral še nekaj njegovih v resnici bizarnih novel. Pri vsem tem pa gotovo ni mogoče reči, da je bil Jerzy Kosinski, judovski deček, ki je samotno taval po zimskih pokrajinah takratne Poljske, kasnejši sociopat.

Hannibal Rising pa izhaja iz podmene, da je vzrok za sociopatijo post-travmatski stresni sindrom (*post-traumatic stress disorder*), kar je sicer lahko res; Sam Vaknin na primer govori o egu, ki je kakor fosil ostal v zmrznjenem pepelu vulkanskega otroštva. Priznati je treba, da je odnos Hanibala do japonske tete prikazan kot odnos do falične matere, ni pa logične povezave med dečkovovo travmo in fantovo blokado v pred-edipalnem stanju. Scenarij med drugim obsoja litvanske kolaboracioniste med drugo svetovno vojno in prikazuje njihovo zverskost med vojno in po njej. Pri tem, podobno kot predzadnja epizoda, ki poteka v Firencah, prikazuje podlost tistih, ki so edipalizirani in jih pred-edipalni Hanibal nevtralizira – v slikovitem nasprotju z domnevno aristokratsko zverskostjo samega Hanibala, ki je maščevalec svoje umorjene sestrice. Mirno je mogoče ugotoviti, da je to še en film, namenjen pred-edipalni ciljni publiku kot trgu, ki je dovolj velik, da se potem film komercialno izplača. Nosilno vlogo v *Hannibal Rising* igra francoski igralec Gaspard Ulliel; bi rekel, da so ga izbrali, ker po svoji fiziognomiji prav izžareva pred-edipalni sindrom. Sem pregledal, kaj je o pred-edipalnosti najti na medmrežju. Jasno, pojem je psihoanalitičen in temu primeren je freudovski pristop. To je že vse precej znano in do neke mere

celo jasno. To, kar vsi psihoanalitični pisci spregledajo, pa je biološko-biokemični vidik. In vendar je bilo tistemu, ki je izbiral igralce za ta film, popolnoma jasno, kakšen tip človeka ustreza vlogi. Morda je največja prednost tega sicer precej povprečnega filma – če ga primerjam z edinim filmom, ki nima te legitimacijske teme, sijajnim Boylovim *Plitvim grobom* (*The Shallow Grave*, 1994), scenarijem, režijo in sploh izvedbo – prav v igralcu nosilne vloge. Francozu Ullielu je vloga pisana na kožo, pa ne v akcijskem smislu, ampak glede na tisto, kar psihološko in fizično pred-edipalnega izžareva. O Ullielu, z drugo besedo, bo še slišati. To me spominja na knjigo Gillesa Deleuzea *Proust et les signes* (Paris: Presses Universitaires de France, 1976), ki sem jo kmalu po izidu prebiral v Widener knjižnici. Deleuze kot glavni ideolog pred-edipalnosti, ko analizira Prousta, povsem dobro zazna sublimnost znakov, ki jih na pred-verbalni ravni oseba lahko oddaja. Poudarek je na pred-verbalnosti – torej na tisti predverbalni, živalski htoničnosti, ki se z edipalizacijo in vstopom v simbolni red izgubi. Tudi na medmrežju je post-edipalnost skoraj izključno deleuzovska beseda.

Ponedeljek

Vsak dan globlje negotovosti današnjega regresivno-prehodnega časa se zaveda, kdor ni le preveč od tega sveta. Po logiki »človek obrača, Bog pa obrne« dejanskost usodno – a izven naših obzorij – trka na vrata. Zmaj ven iz stvari, takih, kot v resnici so, maje s svojo grdo glavo. Zdi se, da se nujno moramo od nečesa strezniti. Pogumni pesnik, *poeta vates*, ki vidi prek obzorij tistega, kar je dano, bi nas moral kot svoj čas glede svojega časa Konstantin Kavafis v svoji pesmi *Čakajoč na barbare* na kaj opozoriti. Edini pravi genij, ki ga poznam – iz istega okolja kot Samuel Huntington –, je svoje nosilno delo sklenil s stavkom: »Govori, o Bog!« A Bog molči. Ker se bliža mrak, je čas, da Minervina sova modrosti vzleti.

Žal tu ne gre za pretirane občutke v majhnem slovenskem kozarcu vode, kjer je vsaka sapica vihar in vsak anofeles slon. Tudi ne gre le za teroristične napade po Evropi in druge podobne budilne klice iz pekla. Na kocki je preživetje civilizacije. Na kocki je preživetje vrste. Optimizma ni opaziti – ne pri zmagovalcih in ne pri političnih poražencih. Zlasti slednji bi iz petne žile, če bi lahko, potegnili še zadnjo kapljo politične domišljije, da bi jo ponudili volivcem na naslednjih volitvah. Smešno je, ampak stvari so se zavrtele same vase (zaciklale) na poprej toliko opevani pragmatični, ne-ideološki ravni. Medtem pa ni dovolj zgodovinskega vzgona niti za to, da bi sploh lahko opredelili, kaj na primer je danes »napredno«. Probleme, namesto da bi jih reševali, pometamo pod preprogo. Socialna entropija narašča. Anomija, stanje brez vsakih vrednot, ko je vse naprodaj, narašča. Imunski sistemi družbe (pravni sistem in podsistemi od policije in tožilstva do raznih protikorupcijskih poskusov) ne zmorejo več. Politični spekter se polarizira. Kdaj in zakaj se je zgodovinska spirala začela odvijati navzdol?

Perspektiva časa, ki ga zdaj živimo, je skrajšana. Nekaj čakamo in medtem živimo kratkoročno. Opredeljujemo se v najboljšem primeru od predvčerajšnjim do pojutrišnjem. O tem, kaj se bo zgodilo na daljši rok, raje ne mislimo? Zanicanje? Si nečesa ne priznamo? O, mar nas je česa morda celo strah? Ko sem bil še deček, mi je oče vedno pripovedoval zgodbo o faraonovem Jožefu in o tem, kako je vladarju razložil sanje o sedmih debelih in suhih kravah. Živimo zdaj zadnjo od debelih krav? V svoji zadnji knjigi *Fortune Favors the Bold* je bivši dekan MIT-ja Lester

Thurow napovedal trd padec dolarja, deflacijo in svetovno ekonomsko krizo. Celotna številka *Foreign Affairs* (poluradnega glasila ameriške zunanje politike) je posvečena predvidenim 240 milijonom žrtev ptičje gripe, ko bo virus preskočil. Leta 2005 piše aprilski *New Yorker* o tem, kako morajo ljudje ponekod v Kaliforniji, ko se peljejo mimo nasadov, vključiti brisalce, da bi se prebili skozi meglo škropljenih pesticidov.

Vprašanje je, kako bo za naprej. Ampak tu je kleč, kajti že takó zastavljeno vprašanje vodi v naslednji krog navzdol obrnjene apatične spirale: od pesimizma k fatalizmu. Kje so se zdaj brezidejne »subjektivne sile« navzele fatalnega pesimizma? Nepovršno razumevanje apatije terja globljo diagnostiko. Etiopatogeneza zgodovinskega trenutka ne more sloneti na »dejanskosti«, točneje na tistem – in v tem je bistvo problema! –, kar jemljemo kot sámo po sebi razvidno dejanskost! Kako »dejanska« pa sploh je ta »dejanskost«? Sta se morda percepcija in apercepcija »dejanskosti« zavrteli sami vase (zaciklali)? Je problem predvsem v glavah? Bi bilo treba treba računalnike na novo pognati (resetirati)? Iz zanikanja (*»collective denial«*) nas od časa do časa prebudi kak moskovski, madridski ali londonski teroristični napad, kakšna naravna katastrofa, kakšna povečana verjetnost svetovne epidemije. Sicer pa so naši možgani pod medijsko posredovano globoko narkozo.

Lani sem spoznal starejšega gospoda, ki je bil v svojem času osebni prijatelj Jean-Paula Sartra. Povedal mi je, da je filozof, zato »da bi ušel lastni meščanskosti«, vse svoje življenje poskušal »misliti zoper samega sebe«. Tako je bil preveč pred svojim časom; zahajal je v ideološke ekstreme ter izgubil politično in celo moralno verodostojnost. Dvomiti in celo misliti zoper samega sebe, pomislimo dobro, mar ni to prav tista kritična distanca, ki je primaren znak duševnega zdravja? Tu pa povejmo, da pomeni »misliti zoper samega sebe«, zoper svoja najgloblja prepričanja, dialektični preskus lastnih intelektualnih in osebnostnih kapacitet. Razvito mišljenje ne zaupa samemu sebi. Zaupa le poteku, procesu, ki ga imenujemo: mišljenje. Ne teži k enostavnim ugotovitvam, ki so v resnici le miselna lenoba. To je toliko bolj res, kolikor višja je inteligenca. V vsakem primeru pa je to znak duševnega zdravja.

Najmanj, kar lahko rečemo, je, da danes rigidni in konvencionalni »svetovni nazor« človeka, ki mu je vse jasno, potem hipoma izloči iz vsake produktivne diskusije, nosilca pa opredeli kot nezanimivega. Da se to zgodi, pa je seveda potrebna določena kritična masa. Zavrtenost zaznavanja in razlage tega zaznavanja (percepcije in apercepcije) – krog, v katerem »teorije« razlagajo »dejstva«, ki jih sploh ne bi bilo, če ne bi bilo »teorij«, in v katerem »dejstva« potrjujejo sprotne »teorije«, ki se kotijo v indoktriniranih glavah: to ujetost so svoje čase imenovali *Zeitgeist*, duh časa. Primeri takega *Zeitgeista* so *»fin de siècle«* in sploh stanja pred vojnami in revolucijami. Kristus je v svojem času vzšel kot sonce nad tako anomično temò.

Taka apatična in anomična stanja družbene zavesti so vir dezorganizacije in se zelo rada pretvorijo v tisto, kar sicer »zmotno« napovedujejo. To so t. i. *»self-fulfilling prophecies«*, lažna preroštva, ki postanejo dejanskost. Zmota postane resnica. Evo krvave zgodovine! V resnici, kot pred desetletjem in pol v Srbiji, taki začarani krogi povzročijo vojne in revolucije. Klausewitz se je na primer tega zavedal. Pa tudi preprosti ljudje to opazijo.

V resnici si ljudje danes nezavedno želijo katastrofe, ki bi jih izvrgla iz začaranega kroga vase zavrtene socialne zavesti. Kadar se to zgodi na način kot v Srbiji, iz kolektivnega nezavednega vzniknejo arhetipi vojne. Ljudje sanjajo o repatem soncu, o Jakobovi lestvi v nebo, o létu divjih gosi. Miloševiću je uspelo aktivirati kolektivno nezavedno, to je, obnorel je kolektivno zavedno. Kje so bili tedaj intelektualci – domnevno zmožni misliti sami zoper sebe? Seveda je Srbija ekstremen primer.

Derridajeva dekonstrukcija je bila poskus zgolj intelektualne subverzije, streznitve in razdrtja omenjene zaciklanosti percepcije in apercepcije. Dekonstruirati se pravi misliti zoper tisto, kar je sicer etabliirano kot konvencionalna modrost. Objektivno gledano, se pravi neodvisno od zavajanja, ki nam ga vsiljuje kolektivna zavest, pa zgodovinska dejanskost še nikoli ni bila tako kritično – zgolj od človeka odvisna spremenljivka. Immanuel Wallerstein propagira to kot trenutek resnice in svobode. Kaj pa Frommov strah pred svobodo? Stvar žal ne bo več v vprašanju svobode. Šlo bo za preživetje. Zaradi škode, ki jo je kemija na primer v pitni vodi že naredila, je tudi vprašanje, ali ni sploh že prepozno. In ko pravim »od človeka odvisna«, mislim seveda na tisto, kar se v naših glavah ne dogaja. Tako jasno je, da se zlo današnjega časa vsepovsod krepi iz prav tega ne-dogajanja.

V pogovoru, kakor včeraj zvečer, pride do izraza malo tega. Pa vendar se mi zdi, da je gospod veliko tega že naslutil. Film je mogoče zavrteti nazaj, pa bi ga bilo treba prevrteti tudi naprej. Prihodnost je že tu, vprašanje je, kje se zdaj dogaja. Morda na Kitajskem, kjer jin in jang nikoli nista bila daleč vsaksebi?

Torek

Ta teden bom imel za *dnevnik* bolj malo časa. Danes imamo plenarno sejo, jutri je edini čas, ko se lahko pripravim za sejo senata, v sredo je veliki senat in v četrtek imamo javno obravnavo v zanimivi okoljevarstveni zadevi *Tatar v. Romunija* (ki bo tudi na webcastu). Po popoldanski seji pa moram takoj na letalo in v Beograd.

Za razprtje vase zavrtene *Zeitgeista* bi imel Klausewitz zelo drastično drstilo (vojna, revolucija). Drastično zato, ker vojna in revolucija delujeta po grobi logiki *tabula rasa*. Še danes si ližemo odprte rane iz druge svetovne vojne. Toda po drugi strani je res, da vsaka »povojna« kriza potem na novo razdeli karte med novimi partnerji v novi zgodovinski partiji. Klausewitzeva logika pa danes zaradi prehude uničevalnosti atomskega orožja ni več uporabna. Nasilje slepe egalitaristične politične korektnosti današnjega časa je nasledek francoske revolucije in ima vsak dan bolj nore razsežnosti. Na tej absurdnosti gradi zdaj vsaka evropska desnica. Immanuel Wallerstein pove, da so bile vse ideologije 19. in 20. stoletja v resnici le reakcije na grobo radikalnost francoske revolucije. Ne, revolucija in vojna sta 20.000-voltna elektrošok terapija, ki napravi kolektivni zavesti neznansko škodo. Z drugo besedo, že to, da danes lahko še naprej in mirno razpravljamo o »pomanjkanju zgodovinskega vzgona«, je v resnici veliko razkošje.

Začarani krog, v katerem se že nekaj desetletij vrtimo, je tudi v tem, da se ponotranjeni anomalija in dekadenca kompenzirata s porabniškim hedonizmom. Hedonizem je postal sam sebi namen:

porabništvo zaradi porabništva. Ekonomski kazalci tega, koliko ljudje trošijo, so zato zelo zanimivi tudi za politike. Celotna politika je kolabirala v ekonomsko politiko. Države so se zato pričele obnašati kot podjetja, politiki pa kot makroekonomski menedžerji. Če je Balzac trdil, da je politika zgolj sprožilec na finančni puški; če je Marx trdil, da je vlada zgolj ekonomska komisija profitnih interesov vladajočega razreda, potem je bilo to vendarle nekaj drugega. Globlje videno pa je porabniški hedonizem – danes nujni korelat ekonomske in vsake druge politike – mamilo, ki vsak dan šibkeje pritiska na možganski center za srečo. »Imeti« je vse slabša kompenzacija za »biti«, za čustveno sestradanost, za duhovno obubožanost in predvsem za metafizično osiromašenost. Od vsega tega pa ljudje razumejo le svojo nedoločno anhedonično apatijo.

Tudi zato je danes Zahod, z nami vred, tako ranljiv. Civilizacija z visoko stopnjo razdrugačene in globalizirane delitve je z vsakim dodatnim preklopom tega razdrugačenja vse bolj ranljiva. Barbari torej napadajo. Razni primitivni fundamentalisti, islamisti itd. vohajo kri; mislijo že, da je prišel čas za smrtni naskok. Kaj je tu novega? Vladimir Bartol, Joyceov prijatelj iz Trsta, je to v *Alamutu* preroško analiziral in predvidel. Knjiga je prevedena v petnajst jezikov. O Bartolu mi je kot študentu pripovedoval njegovi drugi prijatelj in moj stric Radivoj Rehar. Kdo se še spomni njegove ganljive slikanice *Za očetom*, ki je morala v petdesetih letih zaradi režima iziti pod psevdonimom?

Ampak barbarski primitivizem lahko nadvlada visoko racionalno kulturo samó, če ta najprej sama preneha verjeti v svoj *ratio* in v svoj prav, to je, če se ni zmožna samolastno izluščiti iz zavrtenosti vase in iz svoje preozke zavesti. Potrebno je radikalno iztreznjenje. V zgodovini vsake civilizacije so bili barbari predvsem mrhovinarji, ki so dokončali že od notranje bolezní povsem oslABLJENO civilizirano žival. Res je tudi, da se danes zaradi nabijanja množičnih medijev opisani začarani krog vrtil veliko hitreje. Svojo apatijo, ki ji je vzrok zaciklanost lastne zavesti, ljudje doživijo prej in močneje. Nagonsko iščejo magični izhod. Najbolj senzibilni posamezniki seveda prvi zapadejo magičnemu mišljenju. Posledica je sredobežno gibanje (notranja in zunanja emigracija) ven iz bistva problema. V Sloveniji pa so stvari sicer nekoliko drugačne kot na Zahodu. Svinčeni socializem, ki se ga še spominjamo, je bil ene vrste začaran krog. Tega smo s spremembo režima predrli, razdrli, opustili: dekonstruirali. Potem smo poniknili v drug začaran krog in v drugačno apatijo. Slednjo si zdaj ponosno delimo s to toliko opevano »Evropo«. Bister kmet s svojo zdravo pametjo, če je kje še kakšen, pa bi trezno ugotovil, da smo prišli z dežja pod kap. Tako je to. Kam torej od tod naprej? Menda ne bomo kar pogleli in se raznim teroristom pustili poklati? Mar ni naše duševno stanje, naš kolektivni status *praesens psychicus*, neke vrste trnuljčno spanje na začaranem gradu? S svojo iztegnjeno kuhalnico kuhar kar stoji, trnje pa divje poganja!

Se vam zdi metafora preotročja? Vodilni ameriški literarni kritik Alain Bloom, ki opisano apatijo prav dobro razume, pravi, da nam je, da bi se odciklali, dekonstruirali, prebili iz začaranega kroga itd., treba »nega neverjetno predrznega pesnika«.

Sreda

Tole bo ta teden moj zadnji zapis. Danes in vse do četrтка, ko odhajam na misijo Sveta Evrope v Beograd, ne bom imel več časa. V glavi mi ves čas odzvanja spomin na *Dnevnik* Edvarda

Kocbeka, ampak tisto so bili precej bolj enostavni časi. Preden grem, moram bralcu ponuditi odgovor. Lahko bi rekel, kot je rekla Svetlana Makarovič, da se ne izplača, in lahko bi se strinjal z onim gospodom v nedeljo zvečer, češ da se je najbolje umakniti v pokoj. Miselno obzorje, po katerem se gibljem, je pred časom samo toliko, kolikor ljudje ne vidijo tistega, kar je že tu. V resnici sem kot Huntington s svojim trkom civilizacij tudi jaz za prihodnostjo, ki se nekje že dogaja. Morda je ključno vprašanje, kako bodo institucije, kultura in sploh civilizacija prenesli rastočo entropijo, ki jo vnaša pred-edipalna subverzija. Verjetno je čas tu odločilen.

Primer *Tatar v. Romunija*, ki je na sporedu v četrtek zjutraj (na webcastu šele popoldne), zadeva vprašanje znane ekološke katastrofe: pomrlo je kakih 1240 tisoč ton rib, ki jo je povzročilo razlitje cianida vse do Donave. To je bilo leta 2000. Vlagatelja sta oče in sin, ki sta živela sto metrov stran od tovarne za predelavo v zlato. Sin ima hudo astmo in se je odselil. Vnaprej vem, v čem bo vprašanje. Pravniki še zdaj ne razumejo, da vzročne zveze v resnici ne obstajajo. Pravniki mislijo po logiki *post hoc ergo propter hoc*, kakor da je vedno in povsod za vsako posledico en vzrok. Ne morem jim dopovedati, da je za vsak dogodek neštivilno veliko potrebnih pogojev ter da pravo sâmo enega od teh pogojev – na podlagi svojih meril očitavnosti! – izbere kot odločilnega.

V ekoloških zadevah, ki pridejo pred sodišča, je potem vedno vprašanje, ali je pesticid, ki so ga škropili na hmeljišču blizu Dobrne, »res« povzročil splav zarodka žene, ki je živela poleg hmeljišča. Seveda ga je. Izvedenci izdelajo svoja mnenja, ki izhajajo iz znanstvene logike, pravniki pa pravijo: »Ali je eno res posledica drugega?«, ne da bi se pri tem zavedali, da s svojimi merili očitavnosti prav oni sami oklevajo pri krivitvi tistega potrebnega pogoja, ki je le eden od mnogih. Potem sem že pozno zvečer našel zadevo *Massachusetts v. Environmental Protection Agency* (2006) pred vrhovnim kot ustavnim sodiščem ZDA, kjer je šlo za to, da EPA ni regulirala mere onesnaževanja, pa bi jo bila morala. Ista vprašanja o »vzročni zvezi«, ampak na koncu je prevladalo stališče, da bi jo morala. Etično vprašanje je v takih zadevah prikrito kot logično vprašanje. Ni čudno, da so se v Washingtonu sodniki razdelili po logiki levo-desno, ki je odvisna od odnosa do avtoritete.

To vprašanje, ali se določen človek z avtoriteto (močjo) istoveti ali pa jo zavrača, pred-edipalci že od Pasolinijevega *Besa* naprej perfidno izkoriščajo kot izgovor, češ, sami vidite, da nas istovetenje z očetom pelje v vojno. Stvari so degenerirale do zadnjega spota firme Wilkinson (www.ffk-wilkinson.com), ki naklepno gradi na pred-edipalni patologiji. Kdor hoče razumeti, zakaj demografske krivulje padajo, mora uvideti, da je narcisoidni patologiji otrok vis-à-vis falični materi neprijetna konkurenca. Nekemu prijatelju iz mlajše generacije, resnemu in odgovornemu očetu dveh otrok, ki se problema zaveda, sem spot poslal s pripombo »... so že na trgu ...« Njegov odgovor: »Groteskno, neverjetno, bolno, nagnusno!!!« Upam, da bodo ženske dešifrirale Wilkinsonov spot. Z drugo besedo, strogo je treba ločevati med temi tremi kategorijami: (1) pred-edipalno (patološki narcizem), (2) edipalno (dosedanja normalnost), (3) post-edipalno (prebijanje edipalne zamejenosti). Medtem mi je D. s Kolumbijske univerze v New Yorku zameril, ker sem tako hitro opustil vero v post-edipalno različico: kako naj ne bi, ko pa gre samo za ceneno pred-edipalno simulacijo. Post-edipalnega je v zahodni kulturi danes le za gorčično zrno. Če to ne bi bilo res, bi ljudje razumeli in strastno prebirali Jacquesa Maritaina *Šest predavanj o biti*. V angleškem prevodu je knjiga na razpolago na www.questia.com/library/book/a-preface-to-metaphysics-by-jacques-

maritain.jsp, če pa jo kdo želi v francoskem izvirniku, naj mi piše (zupancic.bostjan@neuf.fr), pa mu jo pošljem. Toliko za ta teden in lep pozdrav do naslednje sobote.

Boštjan M. Zupančič

Boštjan M. Zupančič

Vsak dan opazim kaj takega, kar me spomni na otroške zvijače

27. oktober 2007

Ponedeljek

Prejšnji teden sem menda že omenil, da gre stanje brez vrednot (anomija) z roko v roki z neorganiziranostjo. V socialni teoriji je to genialno predstavil že Emil Durkheim (1858–1917), ljudje pa še danes slabo razumejo, da vrednote niso nekaj kot nizka oblačnost, ki plava nad človeško pokrajino. »Kadar po oglasu najemam gospodinjsko pomočnico, se najprej ognem tistim, ki v svojem pismu omenjajo, da so poštenek« mi je nekoč rekla znana slovenska slikarka. Prava poštenost in dobrota ne vesta sami zase. Pristine vrednote so samo tiste, ki so ponotranjene. Treba je bilo Lacana (1901–1981), da je razložil, pod kakšnimi pogoji se to ponotranjenje vrednot tudi zares zgodi. Potem je tu še vprašanje, ali si ljudje ponotranjene vrednote delijo ali ne. Če si ljudje vrednot ne delijo, ne občujejo več med seboj. Družba postane atomiziran prah posameznikov.

V četrtek takoj po seji sta me Janja in Mandl peljala na strasbourško letališče. Mandl je govoril »'vion, 'vion«, ni pa razumel, da grem »pa-pa«. Potem sem opazil vrsto primerov na videz malenkostnega pomanjkanja organizacije, ki pa imajo vsi isti skupni imenovalec.

Za začetek je dovolj že to, da sem z Alitalio moral leteti čez Malpenso v Milanu samo zato, ker je Air France preprečil Lufthansi, da bi imela letalski avtobus (*shuttle*) med Strasbourgom in Frankfurtom. Toliko o Evropi. Potem so mi seveda zaplenili škarjice, ki so po nesreči ostale v kovčku, in me stlačili v majhno letalo na propelerje. Sodnikom Svet Evrope plača vozovnico za poslovni razred, ampak to je seveda čista goljufija, ker je ta poslovni razred popolnoma isti kot ekonomski, sedeži pa tako majhni, da se odrasel moški vanje komaj stlači. Potem Malpensa, kjer so stranišča sicer čistejša kot na letališču de Gaulle, so pa letala zato bolj umazana. Hrano odklonim in stevardesa me gleda s simpatijo: »Jaz na vašem mestu tega tudi ne bi jedla.« Kaj bom pil? Kozarec črnega vina? Prinesejo mi plastičen kozarec čiste kislice. Na Surčinu me čaka dr. N. in me prijazno pelje v Intercontinental, ki je zdaj samo še Continental, a se ga še drži malo stare tradicije. Po mojem ne za dolgo. Posediva v kavarni, kjer je zatohlo, ker klima kot običajno meša star zrak – ljudje še vedno ne razumejo, da klimatske naprave jemljejo samo deset odstotkov svežega zraka, preostalih devetdeset odstotkov pa je pogretega zraku, ki se seli iz enega prostora v drugega. Spim odlično, a me zgodaj zbudi gospa dr. T., ki organizira posvet v Vršču, 77 km iz Beograda. Hitim in potem z včerajšnjim *Le Mondom* čakam v hotelskem preddverju. Nič. Potem gospa vsa razburjena telefonira, da je v Beogradu »gužva« in da bo zamudila, medtem pa avtobus, poln sodnikov in poslancev, uro in pol čaka pred skupščino. Nosač iz hotela, ki je slišal, kaj se dogaja, mi pravi: »Pa jeste li ova gospođa iz Beograda?« Končno gospa pride in s taksijem se peljemo do avtobusa, v katerega vstopim z nezasluženim občutkom krivde, ker so pač čakali mene.

Teh 77 km je bilo zame ena sama primerjava tistih 400 km od Tbilisija do Batumija letos junija: prav tragično, kaj je ostalo od Banata. Vsaka deseta hiša se pogreza v zemljo, povsod revščina in zanemarjenost. Pridemo v Vršac v neko vilo hotel, katere lastnik je menda neki Babić, ki je bil Miloševićev prijatelj in je privatiziral Hemo-Farmacijo. Posvet se začne z dveurno zamudo, poleg mene sedi neki nervozen Norvežan, nasproti pa neki bivši danski davčni advokat. Oba govorita stvari, ki s situacijo v Srbiji nimata prave zveze. Sprašujem se, kaj počneta tu – in kmalu zatem tudi, kaj tu počnem jaz. Srbski govorci me spominjajo na Grke predlani v Souniou, ki jim je bilo tudi vse jasno. Nihče me ne predstavi, nihče me ne vpraša, kaj mislim. Moj nastop je jutri zjutraj ob devetih. Oni gredo na degustacijo vina v Vršac, jaz ostanem v sobi in se pripravljam na jutrišnji referat. Zjutraj pride neki asistent iz Beograda, ki bo danes moderator, skupaj z neko agresivno starejšo gospo, ki nastopi pred mano, pa čeprav bi moral biti jaz prvi. Gospa si vzame celo uro, publika je videti potolčena, asistent pa ji navdušeno kima. Potem pride tisto, zaradi česar sem se vozil z Alitalio. Govor skrajšam na dvajset minut in pravim, da bi bilo morda bolje, če me v preostalih dvajsetih minutah vprašajo, kar jih zanima. Nekdo že dvigne roko, a ga asistent ustavi in spet dá besedo agresivni gospe, jaz pa mu pravim: »No, tako ste ubili diskusijo ...« On pa: »Ne, ona je zahtevala besedo!« »No,« si mislim, »to je ta značilna diada mati-sin; njemu njena nasilnost prija.« Potem še dvakrat brez posebne koristi padem v besedo: za mojih pet let izkušenj na ustavnem sodišču in za mojih devet let na evropskem sodišču se mladi asistent ne zmeni. Njega fascinira oblastnost gospe. Potem gospa dr. T. spet prileti in napove, da moramo ob dvanajsti uri izprazniti sobe. Grem na recepcijo in vprašam, pa mi pravijo, da ni problem, ker hotel tako in tako ni zaseden. Pri kosilu me potem nekdo vpraša, kako se mi je zdelo: »Pa vama Srbijancima je oduvek sve jasno,« pribijem, mislim na Grke iz Sounia in se sprašujem, ali ima to kaj opraviti s pravoslavnostjo.

Na poti nazaj sedim na istem sedežu in si zdaj ogledujem drugo stran ceste. Ista neskončna žalost, ljudi sploh ni videti. Sprašujem se, ali je demografska krivulja kot drugod padla, Hrvati temu zelo primerno pravijo »bela kuga«. Avtobus ustavi pred skupščino, gospa pokliče taksi, poslovim se od udeležencev, grem v Continental in spat. Zvečer imam večerjo z dr. N. in še nekim gospodom. Hočejo mi naročiti nekaj mastnega, na primer odojka, ampak zdaj že vem in naročim postrv. Spijemo steklenico vranca, se pogovarjamo o anomiji in Lacanu. Reakcija je enaka kot zadnjič pri slovenskem obisku, ki sem ga že opisal. V epistemologiji se temu reče »aha doživetje«, meni pa gre na smeh, ko vidim, kako hitro se je inteligentnemu dr. N-ju sestavilo. »U redu,« pravi, »a šta da se radi u takvoj situaciji?« Spomnim se na Svetlano Makarovič in mu spet svetujem odhod v pokoj. Dr. Bagot, zdravnik v Strasbourgu, pravi: »Il est jamais trop tard!« – nikoli ni prepozno. En mililiter ftalatov v olimpijskem bazenu vode je dovolj, pa ne bi bilo prepozno?

Naslednje jutro čakam na taksi in gledam ljudi v hotelskem preddverju. Tekmovanje mladih frizerjev, morda jih je kakih sto. Taksist mi pravi zgroženo: »Pa to je neverovatno! Od čega to dolazi?« Jaz pa: »Videli ste valjda sav ovaj kukuruz oko Beograda. Kukuruz kao kultura traži puno pesticida.« »Srećom,« odvrne, »imam dve ćerkice.« Pot nazaj je podobna zgodba o neorganiziranosti. Na letališču v Strasbourgu pravim Janji, da raje ničesar ne bi razumel, ker potem pol stvari ne bi opazil. Zvečer smo gledali Pasolinijev film *Salò*. Očitno se je trudil, da bi zajel celoten spekter polimorfne perverzности. Bonus na devedeju je intervju s Pasolinijem, ki hoče iz tega narediti umetnost. Umetnost ne, preroškost vsekakor.

Torek

Mandl (2) je vedno bolj zanimiv. Zjutraj ga Aziza, arabska gospa srednjih let iz Casablance, pelje v park. Seveda imata svoj mali svet, o katerem mi ne vemo nič. Aziza je posebljena dobre materske ženskosti: »Se takoj vidi, da ima veliko srce!« je rekla druga taka gospa, naša stanodajalka. V tem svetu je Mandl projekcija arabskega moškega, vsrkava kulturo, ki je mi ne poznamo. Enkrat sem ju presenetil, ko sem malo prej prišel iz službe. Mandl je sedel na svojem dvignjenem otroškem prestolu v kuhinji in jo nemo, nekako pokroviteljsko, opazoval, kako seklja zelenjavo za juho. Med njima je vladal prav poseben mir; prepričan sem, da mu Aziza daje svojevrsten občutek varnosti. Z mano se je začel vesti pokroviteljsko. Zvečer hoče gledati poročila, pokaže mi, kam se moram usesti, potem zleze na naslonjalo fotelja in se namesti poleg mene. K sreči ga poročila dolgočasijo in gre kmalu stran. Zvečer sva se z Janjo pogovarjala o tem, da sva Davidu (13) in Natanu (11) hotela dati predvsem tisti temeljni občutek varnosti, čeprav sem ga jaz verjetno premalo pogojeval z »imenom očeta«. Kot je rekel Ksaver, mi je od vseh treh ravno Mandl najbolj podoben, pa vsak dan opazim kaj takega, kar me spomni na moje otroške zvijače. Potem se človek sprašuje, koliko tega je genetskega in koliko ima to opraviti z vzgojo. Fantje bodo morali preživeti v svetu, ki je vsak dan bolj razrvan. Po mojem je za preživetje poleg temeljnega občutka varnosti tu najpomembnejši nagonski etični čut. Izostren etični občutek kot dolgoročna politika preživetja? Točno tako, ker sta poštenost in pristnost – kar ne pomeni, da je človek naiven – najboljši dolgoročni politiki. Že v mojem času je bilo pogosto težko slediti razliki med tem, kaj je prav in kaj ne. Človek se mora vsak dan desetkrat opredeliti do dogodkov, ki ga oblegajo. Če je pri tem v stiku sam s seboj, se ne opredeljuje po vsiljenih receptih, po nekakšni moralki, ki tako ali tako temelji predvsem na strahu. Zakon je ali zunaj ali znotraj. Če je zakon znotraj, človeku na poseben način pomaga, da preživi, da ne dovoli, da bi ga ukradli njemu samemu.

Včeraj popoldne sem imel glede dveh težavnih zadev posvet s sijajnim vzhodnoevropskim pravnikom. Res mi je žal, da tu ne smem natresti podrobnosti, da moram ostati abstrakten. Kakor koli že, pravna objektivnost pogosto pomeni, da se mora odločitev v zadevi zavrteti okoli določene čisto formalno-logične osi. Zunanji opazovalci potem iz obrazložitve sklepajo, kot mi je zadnjič omenil neki razmišljajoč novinar, da gre tu za odtenke pravnega mišljenja. Za te stvari so francoski pravniki pravi mojstri, o tem moram pa povprašati prof. Troperja, ki bo imel pri nas konec novembra predavanje o pravnem pozitivizmu. Prej sem rekel, da se mora človek vsak dan desetkrat opredeliti do dogodkov, ki ga oblegajo. To, kar pride do nas, pa niso več dogodki, temveč nekaj precej bolj razredčenega. Neki nordijski sodnik mi je ob odhodu rekel, da se vrača na prvo sodno stopnjo, kjer si še v stiku z neprebavljeno resničnostjo. V Srbiji mi niso dali priložnosti, da bi to povedal, ampak vladavina prava, kadar je pristna in modra, se giblje med skrajnostjo pojmovnega odločanja na eni in pravne politike sodnikov na drugi strani. Po svoje je bistvo vladavine prava prav v tem, da je te pravne politike čim manj, da so stvari vsaj v abstrakciji predvidljive, logično pre-determinirane in vnaprej opredeljene, da se sodnikom ni treba vrednostno opredeljevati. Navsezadnje je vzorec za vse pravno navadna pogodba, v kateri se med sporazumom predvidi vse, kar se bo zgodilo, ko bo nastal nesporez. »Študentom vedno pripovedujem,« mi je poleti dejal neki pariški profesor, »da je pravni poklic po svoji naravi preganjavičen. Dober odvetnik vidi probleme tam, kjer jih stranka niti ne opazi.« To pomeni, da se s pojmom beseda utrdi nekaj sedanjega, da bi se vnaprej določilo nekaj prihodnjega. Anarhist

princ Kropotkin je to dobro razumel, ko je rekel, da je zakonik kristalizacija preteklosti, da bi se zadavila prihodnost – vendar je velika razlika med tem, kako pravo deluje v posameznem primeru, in tem, kako konservativno deluje na družbeni razvoj. V naših razrvanih časih Kropotkina ne bi ravno priporočal. Treba je razumeti, da je temeljno poslanstvo vladavine prava na vseh ravneh zgolj reševanje sporov. To se sliši preskromno, ampak že pred ustavnimi sodišči postane očitno, da je moč logike, ki nadvlada samovoljno logiko moči, dragocen vir družbene stabilnosti. Ne gre pozabiti, kako je Al Gore, ki je zdaj dobil Nobelovo nagrado za mir, brez pridržka sprejel sodbo vrhovnega sodišča. Ne bo škodovalo, če ponovim: vladavina prava je vir socialne stabilnosti. Blagor družbam, ki jo imajo.

Sreda

Pravniki vemo, da je bila sodba v zadevi Gore proti Bush krivična. Pa ne gre za to. Kdor je videl njegov film, razume, da je Gore spodoben človek. Tudi brez Nobelove nagrade bi bilo očitno, kdo je tu moralni zmagovalec: pravi gentleman, ki je – podobno kot Sokrat – dokončno in brez ugovora sprejel krivično sodbo. Te vrste spodobnost daje osebnosti format, ki prebija prostor in čas.

Ponedeljkov zapis (zgoraj) sem poslal na ogled in tole je odgovor, ki sem ga dobil: »... res je tragikomično, na koncu sem se moral smejeti, zdelo se mi je, kot da ste pristali v pred-edipalnem filmu, ki so ga zrežirali posebej za Vas. Vi pa niste mogli verjeti, da je tisto, kar ste napovedovali, postala že aktualna sedanost. Ampak nekaj mora biti na vsem tem. Skleпам po tem, ko sem videl novi Stallonejev film *Rocky Balboa*. Iz Slyjeve inteligence smo se vsi norčevali, ampak v tem filmu je pokazal, da stvari popolnoma razume. Pri šestdesetih letih gre boksat z mladim črnim svetovnim prvakom, ki nima nobenega dostojanstva. Temu svetovnemu prvaku boj z ostarelim, a etičnim boksarjem svetujejo njegovi preračunljivi japijevski menedžerji, da bi si tako pridobil podporo publike, ki ga sicer ne mara. Iz režije se vidi, da Sly ve, kaj počne – boksarja kaže pri treningu v čisti, osvetljeni telovadnici: popolna sterilnost, nobene duše. In potem še Rockyjeva zgodba z njegovim sinom – odnosi so skrhaní, sin zavida očetu njegovo slavo, se boji invazije v svojo zasebnost; torej značilni problemi. Celotna zadeva je videti popolnoma v okviru, kot ste ga napovedovali: zgodba med dobrim (ki ga pooseblja Vaša generacija) in zlim (ki ga pooseblja moja generacija). Film se vključuje v tisto, kar ste govorili. Vse skupaj se že dogaja. Prihodnost je že tu.«

Seveda se strinjam, a je spet treba misliti zoper sebe, čeprav je razlikovanje med dobrim in zlim tudi v tem zapisu predvsem metafora. Mislim, da je celo Sly to razumel in da je poanta filma v preseganju loma med generacijama: ime očeta potegne za seboj sina in svetovnega prvaka: sina je treba pripraviti do tega, da se bo poistovetil z očetom. Nekaj takega je predlagal Michel Schneider v sicer izvrstni knjigi *La confusion des sexes* (2007), ampak po mojem mnenju nam hegeljanski Aufhebung obeta precej bolj zanimivo prihodnost, ki pa je žal še ni. Odslej se revolucija dogaja z menjavo generacij, znotraj. Živimo v času, ko bi se dalo Lacana takole parafrazirati: ime očeta je treba spraviti v skladje z imenom matere. To nepreseženo protislovje med jin in jang je doslej poganjalo civilizacijo naprej, to je bil ta zgodovinski pogon napredka. Mimogrede, zakaj je Hegel te stvari tako genialno razumel? Njegovo samospoznanje (*Selbstbennußtsein*) ob priliki bitke pri Jeni

pred skoraj dvesto leti, to je lahko jasno vsakomur, ki bere njegovo *Logiko* – to je bil satori. Hegel, z drugo besedo, je bil post-edipalen že pred dvesto leti. Film se konča tako, da Rockyjev sin prinese rdeče vrtnice na materin grob, kjer ga čaka oče. Spomin matere torej, ki se ga ni dalo asimilirati, dokler ni bilo asimilirano očetovo ime. Umetniško to ni prepričljivo, ker je kot Hegel preabstraktno, vendar je tisti, ki je pisal scenarij, nekaj razumel. Morda je še najenostavneje, če povem takole. Črno-bela teniška žogica, v kateri je jin (ženski princip) črne in jang (moški princip) bele barve, imata vsak svojo notranjo belo in črno žogico na črnem oziroma belem polju. Zenbudistom, na primer Suzukiju, je vzporednica med tem in Heglovo dialektiko očitna, skratka pogon izvira iz tega protislovja. Zdaj sta se barvi premešali v sivo, protislovni pogon ne deluje več. Pred-edipalni subverzija in destrukcija in s tem anomija in dizorganizacija – to so zgolj stranske posledice. Iz čisto druge zgodbe Immanuel Wallerstein razume isto: zgodovinski stroj se je ustavil, kar utegne trajati trideset let, prihajata kaotična trenutka resnice in svobode. Pravi, da je izhod stvar politične domišljije. Toda čarobne paličice ne bo, treba se je spomniti politične domišljije Edvarda Kardelja in koliko časa je trajalo, da je njegovo samoupravljanje postavilo vsaj delno drugačno hierarhijo vrednot. Josip Županov je takrat ugotavljal, da so to hierarhijo blokirale kmetijske vrednote (avtoritarnost, patriarhalnost, insularnost in inertnost). Proces bo dolgo trajal in boleč, odvil pa se bo na prehodih iz ene generacije v drugo. In tretjo. In četrto.

Četrtek

Alojz Rebula mi je pred dvajsetimi leti v Dragi rekel: »Vi bi morali pisati dnevnik.« To, da ga nisem, je imelo veliko opraviti s Kocbekovim *Dnevnikom*, ki se mi je takrat zdel nekam odmaknjen. Stvar je tudi v Kališnikovi delikatni meji med osebnim in zasebnim, moram pa priznati, da sem tu izpustil tudi veliko osebnega. Odzivov na pisanje (bostjan.zupancic@echr.coe.int) je bilo preveč, da bi lahko nanje sproti odgovarjal; to bom lahko storil šele, ko bo tole mimo. Iz teh odzivov, ki mi jih bralci pošiljajo, se jasno vidi, na kako različna tla pade takole dnevniško sporočilo: kolikor različnih bralcev, toliko različnih dojemanj. Zanimivo je tudi to, kdo se ni oglasil. Po McLuhanu je namreč vsak medij osebni podaljšek (ekstenzija) tistega, ki nekaj sporoča, to pa za dnevniški žanr – tudi če odmislimo narcisistično blogovsko avtobiografskost – velja prav posebno. Druga ugotovitev je, da dober pisec razkriva le vrhnjih deset odstotkov tistega, kar ima na zalogi. Pomembno je tudi tisto, česar ne pove. Poleg tega je dnevniško pisanje nekakšna kozerija s samim seboj, omogoča reflektivnost, aforističnost in lateralno asociiranje.

Na koncu se zato vračam k Trstenjaku. Biti javna osebnost pomeni biti predmet projekcij, lakanovski objekt in predmet transferjev. Skratka strelvod vsega osebnega in zasebnega, tega se je sredi predsedniških volitev tudi treba zavedati. Ob vsej tej relativizaciji pa je res tisto, kar je nekaj več, kar prebija. Relativnost pirandelovske resnice, ki pride na berglah, ne pomeni, da resnice ni. Lethe v grškem jeziku cika na pozabljenje, neodkritost, neiskrenost, nerazločnost. Aletheia je torej razodetje, pristno razkritje. Pripeljati na plan nekaj, kar je tako presežno, da je celo več kot že omenjeno »aha doživetje«. Kar je v tem smislu še izza obzorja. So filozofiranja, umetniške slike, romani, pesmi, o katerih se da razpravljati, češ ali so dobra, zanimiva in podobno. So pa dela, ki to relativnost prebija in so v tem smislu objektivno razpoznavna, dobra in kvalitetna. Te vrste presežno kvaliteto prepoznamo po tem, da se tam relativnostne razprave

nehajo. To potem ni več stvar okusa. Kako je že rekel Tolstoj v *Ani Karenini*? Vsaka nesrečna družina je nesrečna na svoj in na drugačen način. Vse srečne družine pa so srečne na isti in lahko razpoznaven način.

Konec

Boštjan M. Zupančič